

Luzaideko hizkuntz bariazioa

EKAITZ SANTAZILIA SALVADOR*

0. SARRERA¹

ONDoko orrietan hizkuntzaren aldagarritasuna neurtzeko saio bat egin nahi dugu. Sexu eta batez ere adinaren arabera, hiru belaunalditan zehar Luzaideko euskarak jasan dituen aldaketak aurkitu nahi ditugu². Belaunaldi horiek elkarren artean bizi izan duten egoera soziolinguistiko desberdina dela-eta, eta hizkuntzak aldaketa zenbait jasan dituela onartuz, aldaketa horien abiadura, hedadura eta izaera zein den erakutsi nahi dugu, adinaren faktoreaz gain bestelako eragile soziolinguistikoak ere azalduta.

Lan honetan beraz, datu estatistiko zenbait erakutsiko ditugu konparagarri eta aldaketa linguistikoak eragin duten hainbat kanpo faktore emanen ditugu aditzera, metodo jakin bat, soziolinguistikoak, baliatuz. Metodo horren aplikazio gisa Luzaide herri interesgarria iruditu zaigu, beranduago agertuko ditugun baldintza zenbait direla medio. Hondarrean, Luzaideko errealitate soziolinguistikoaren interpretazioa eskainiko dugu.

* UPV/EHU

¹ Ikerketa hau UPV/EHU-k babestutako *Euskararen Atlas Sozio-Geolinguistikoa* (UPV05/72) eta MICINN-eko HUM2007-65094/FILO ikerketa-proiektuen barnean kokatzen da.

² Ezinbestean nire eskerrona adierazi nahi diet laguntza eskaini didaten luzaidarrei, hor izan baitira deitu ditudan aldiro, nire beharrei prestutasunez erantzuten. Ez ditut bereziki ahanzten ahal, Gabri Urtaşun, Erramun Muñoz, Gaiñdola-Martineneko Camino-Lapeire familia edo Gaiñdola-Mikelaineko Indartarrak. Zuenak dira lerro hauetan aurkitzen ahal diren ongi esanak, eta osoki nireak dauden akatsak. Halaber, beste gisako eskerrak UPV/EHUko EUDIA ikerketa-taldeari eta bereziki Gotzon Aurekoetxea eta Aitor Iglesiasi, euren iruzkin baliotsuengatik.

1. ZERTAN ARI GAREN

Dialektologia tradizionalak hizkuntza modu estatikoan ulertu izan du, hots, espazio eta denboran aldatzen ez dena edo aldatu behar ez litzatekeena. Bistan denez, hori ez da horrela:

(...) hizkuntzak bere-berea du etengabe aldatzea. Egiazki hiztunak ez dira honetaz beti ohartzen, baina gogoeta handiegirik gabe konturatzen da edozein gure aitona-amonek eta guk ez dugula era berean hitzegiten (Lakarra 1997: 450).

edo

[Language] is changing all the time. New words are constantly coming into use, and not only new words, but also new pronunciations and even new grammatical forms. At the same time, old words, old forms, and old pronunciations are gradually dropping out of use. (...) One of the fundamental things you need to understand about languages is that they are always changing (Trask 1996: 1).

Kontrako bidea hartu du dialektologia tradizionalak oro har, hango edo hemengo hizkera aztertzean: hiztun zaharrak hartu dira soilik kontuan, hizkuntzaren adierazle garbienak direlakoan eta alde zuzenetik aukeratutako eremu baten hizkeraren deskribapen hutsa egiteko joera izan da (cf. Bonaparteren lana, esaterako), hizkera horren eremu geografikoa “betirako” finkatzeko xedez. Azken urteetan, deskribapen soil horretatik aldentu nahian, euskalkiak –hizkuntza bezala– aldatzen direla onartuta, dialektologia egiteko modu berriak zabalduta dira eta onartutako hizkuntza baten hiztunak adin eta ezaugarri desberdinetakoak izan daitezkeela eta hizkera horren mugak nabarriak izan daitezkeela; aldatzen direla, bariazioa badela. Dialektologia tradizionalak hizkuntza eremuak diatopikoki banatu izan ditu eta kokapen geografiko bakoitza eremu homogeneo gisa hartu: horrek hizkera beraren, herri edo eremu beraren eta hiztun beraren aldagarritasuna alde batera utzi du, espazio geografiko baten hizkera deskribatzerakoan garai desberdinetakoak diren edo erabilera eremu berezia duten ezaugarriak zaku berean sartuz; finean, hizkuntza eremu barneko aldagarritasuna ukatuz.

Bariazio hori hizkuntzaren barneko zein kanpoko fenomenoek eragin dezakete eta ez da beti erraza iturria endogenoa edo estandar zein beste hizkera batek eragina den jakitea: halere, horren isla parametro soziolinguistiko desberdinen arabera igarri daiteke; adina, sexua, testuingurua, prestigioa eta abar (cf. Auer 1998: 7; Aurrekoetxea 2006; Campbell 2004: 219). Are gehiago: hiztunaren baitako bariazioa ere posible da. Bellmanek (1998) dioen moduan, hiztun batek hizkuntzaren baitako hautu desberdinak egin ditzake egoera komunikatiboaren arabera (cf. §6.2).

Bariazio horretaz ohartuta eta dialektologian zein hizkuntzaren historian horrek duen garrantzia kontuan harturik, dialektologia soziolinguistikoaren metodoa baliatuz sexu eta adinaren parametroen arabeko bariazioaren formalizazio estatistikoa aurkeztu nahi dugu (cf. Trask 1996: §10.2), gazteak ere, ez soilik hiztun komunitatearen parte eta hizkuntzaren erabiltzaile duin, baizik eta hizkuntzaren kudeatzaile aktiboak direla onartuta (cf. Trask 1996: §1.3).

Europar tradizio handiko metodologia bada ere, euskal dialektologiari gutxitan aplikatu zaio irizpide soziolinguistikoa. Azken aldian UPV/EHUko EUDIA ikerketa taldea aritu da lan horretan Gotzon Aurrekoetxea buru (cf. esaterako, Aurrekoetxea & Ormaetxea 2006). EUDIA, zehazki estandarra (euskara batua) eta euskalkien arteko elkarreragina dute ikergai azken lanetan Euskararen Atlas Soziolinguistikoa (EAS) proiektuaren barnean (Aurrekoetxea 2003, 2004, 2006, 2008; Ormaetxea 2008), izan ere,

... there is overwhelming evidence that relevance of the standard varieties in every day life has increased greatly as a consequence of modernization and mobility in the industrialized European societies, as a result of the centralization of the state and the spreading mass media, and in particular following the changes in the educational system, which for the first time brought the standard varieties (...) into the reach of the masses (Auer 1998: 1).

Hizkuntza estandarren eta dialektoaren arteko kontaktua dagoenean, ondorioak askotarikoak izan daitezke: dialektoak estandarrekin berdintze-*ra* jo dezake (*advergence*) edo aitzitik, estandarrek dialektoaren ezaugarriak har ditzake (*destandardization*). Edonola ere, orekatze (*levelling*) hori maila bertikalean gertatzeaz gain, horizontalean ere gerta daiteke, hau da, dialektoak estandarrean hurbiltzen diren heinean, euren arteko orekatzea ere gertatzen da. Modu horretan, estandarren eta dialektoaren tarteko hizkerak sortzen dira (Auer 1998: 1-2).

EUDIA ikerketa taldearen ildoari jarraiki, metodologia hori Nafarroako hizkera batean aplikatu nahi izan dugu: sexu eta adinaren arabera estandarrek Luzaideko hizkeraren forman zer nolako eta zenbateko eragina izan duen ikusi nahi izan dugu. Une ezinago aproposa dela iruditzen zaigu, baldintza arras diferenteko hiru belaunaldi bizirik baitaude: abeltzaintza bizimodua eta oinarrizko eskolatzea izan duen belaunaldia; abeltzaintza giroa ezagutu arren, bestelako bizibidea izan duen belaunaldia, erdaraz formatu dena edota berandu euskaraz alfabetatu dena eta azkenik, betidanik euskara batuarekin harremana izan duten gazteak, unibertsitate formakuntza ere badutenak. Finean, euskararen barne ezaugarrietan (ezaugarri formaletan) kanpo eragileek izan dezaketen eragina neurtu nahi dugu. Horrekin ez dugu esan nahi kanpo eragileen eta bilakabide formalen artean lotura zuzena dagoenik³, kanpo eragileek hizkuntzaren barnean gertatzen diren bilakabideak eragin ditzaketela baizik.

2. CORPUS ETA METODOLOGIAZ

Alderaketa estatistikoa egiteko, hiztun-corpus bat osatu dugu Aurrekoetxea & Ormaetxea (2006) lanean zehazten den metodologiari jarraituz. Hiztunen perfila bi parametro edo aldagairen arabera antolatu dugu: adina batetik eta sexua bestetik. Lehenari so, hiru belaunaldi berezi ditugu eta belaunaldi bakoitza-

³ Hau da, ezin dugu inolaz ere esan, hiztun batek, adinekoa delako, hasperena ahoskatuko duela eta gaztea delako ez, baizik eta zaharrek modu batera egiten dutela eta gazteek bestera. Hasperenaren ahoskatzea ez dago zuzenean lotua adinaren ezaugarri biologikoekin, soziolinguistikoekin baizik. Hor-taz, hasperenaren galera hizkuntzaren barne bilakabidea da, motibazioa kanpoan izan dezakeen arren.

ren barnean gizarte egoera ustez arruntena bilatzen saiatu gara: a) Adinekoak: 80-85 urte dituzten hiztunak, baserri giroan hazi eta biziak; b) Helduak: 45 urte inguruko hiztunak, baserri giroa ezagutu baina bertatik kanpo lan egiten dutenak eta c) Gazteak: 20-25 urte inguru dituzten hiztunak, unibertsitate ikasketak dituztenak. Finean, adin tarte bakoitzean estandar edo ohikoenak diren ezaugarri soziologikoak hautatu dira. Sexuari begira, bistan dena, gizona eta emakumezkoak banatu ditugu. Lekukoen izen bereziak aipatzea saihesteko asmoz, laburdura bana ezarri diogu hiztun bakoitzari.

(1)

ADINA	GIZONAK	EMAKUMEAK
Adinekoa	A	
Heldua	GH	EH
Gaztea	GG	EG

Taulan agerikoa denez, osotara bost lekuko izan ditugu kontuan; ez dugu adinekoen artean sexu banaketarik egin. Hiztun hauei lexiko, sintaxi eta aditz zein izen morfologiako galdera berberak luzatu zaizkie; 202 galdera orotara. Galderak eta grabazioak EUDIA taldearen Euskararen Atlas Soziolinguistikoa (EAS) proiektuaren barnean egin dira eta berauek,aldi berean, Euskaltzaindiaren Euskararen Herri Hizkeren Atlasetik (EHHA) hautatuak izan dira: lexikorako 102 galdera; izen morfologiarako 23; aditz morfologiarako 39 eta sintaxirako 20.

Galderak hainbat modutan pausatu ditugu: gehienetan azalpenen edo adibideen bidez saiatu gara bilatzen genuena lortzen; itzulpenak erabili ditugu bigarrenik eta oso bakanka bada ere, inoiz bilatzen genuena zuzenean galdegin diogu hiztunari, zalantzarako kasuetan batik bat.

Helburua eguneroko hizkeraren corpus homogeneoa eratzea izan da, adin eta sexu aldagaien eragina ahal bezain modu zorrotzean neurtu ahal izateko. Galdeketa metodoak eta hiztun kopuru murrizta baliatu izanak ehuneko ehunetan erabakiorrak diren ondorioak ateratzea saihesten digu, baina ez da hori gure helburua. Galdeketa berbera parametro soziologiko zenbait aldatuta egitearen abantaila, estatistikak eratzeko aukera da. Matematikak, zientzia zehatza izanik, emaitza eta kopuru finakoak ematen dizkigu baina datu-taula estatistikoek Luzaiden gertatzen ari diren edo gerta daitezkeen aldaketa linguistikokoak iradoki baino ez dizkigute egiten. Aldaketa horiek matematikaren bidez egiazki gertatzen ari direla konprobatu ondoren, zenbateraino diren orokorrak edo mugatuak jakin nahi badugu, taula horiek emanen digute abiaburua, inolaz ere ez helmuga: hizkuntzalariari dagokio zuzenean estatistikak ematen diguna baloratzea, neurtzea eta sakon aztertzea.

Edonola ere, hemen aurkeztuko ditugun datuek Luzaideko aldagarritasun linguistikokoaren ideia orokorrak ateratzeko eta ikerlerroak zabaltzeko bali dezaketela uste dugu.

Emaitzak konparatzerako orduan lematizazio bat egin dugu, ezaugarri fonologikoak alde batera utzita, erro edo morfema bereko hitzak berdintzat joz; hau da, morfologiari eta ez fonologia bariazioari erreparatuz. Modu horretan, *astoai*kin eta *astoare*kin hitz berberak dira gure irizpideen arabera, morfema berberak dituztelako, fonologia desberdinarekin; baina *astoai*kin

eta *astoaikilan* bi lemapean sartuko genituzke, ezaugarri morfologiko desberdinak dituztela kontuan izanda. Lehen bikotearen lema *astoarekin* izanen litzateke eta bigarren bikotearena *astoarekilan*.

Datu estatistikoak emateko ehunekoak hautatu ditugu, bi dezimaletara borobilduak hala behar izan denean.

3. SEXUAREN ARABERAKO BARIAZIOA

Aipatzen genuen bezala, inkesta bera adin parametro bereko baina sexu diferenteko hiztunei egin izanak, aldagai horren arabera aldagarritasuna neurtea ahalbidetzen digu. Gutxitan hartu izan da faktore hori kontuan euskal dialektologian, euskararen kasuan horren arabera aldagarritasunik ez dagoelakoan, edo bera esanguratsua ez delakoan, baina horren inguruan beste tradizio zenbaitetan gogotik mintzatu dira (cf. Coates 2004, Romaine 2004). Guk sistema estatistiko baten bidez neurtu nahi izan dugu bariazio hori.

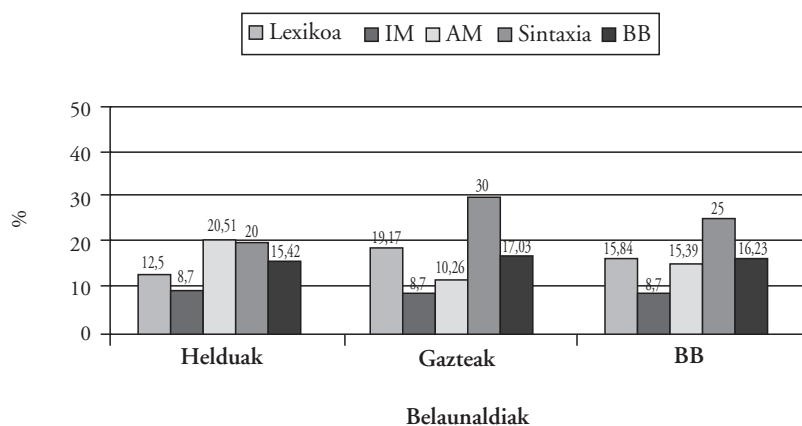
Erantzunak konparatu ditugunean, lemak hartu ditugu kontuan (cf. §2). Lema beraren peko aldaerak berdintzat jo ditugu eta sexu diferenteko bi hiztunek erantzun bat komunean dutenean baina bietarik bat edo biek elkarren diferentea den erantzun bat ere gaineratu dutenean, diferentetzat hartu ditugu galdera horri dagozkion erantzunak, hots, galdera horietan aldagarritasuna badela onartu dugu. Gehiegi luzatu gabe, haratx izan ditugun emaitzak:

(2)a

%	Sexu araberako bariazioa		
	Helduak	Gazteak	BATAZ BESTE
Lexikoa	12,50	19,17	15,84
Izen Morf.	8,70	8,70	8,70
Aditz Morf.	20,51	10,26	15,39
Sintaxia	20	30	25
BATAZ BESTE	%15,42	%17,03	%16,23

(2)b

Sexu araberako bariazioa

Lexikoari begira, EG eta GG-ren arteko bariazioa kasik %20-koa da; apalxeagoa helduen artean. Izen morfologian urriagoa da aldagarritasuna, bi adin parametroetan. Aditz morfologian aldagarritasuna handi xamarra da helduen artean, baina txikiagoa gazteen artean. Sintaxiak erakusten du sexuen arteko aldagarritasunik handiena, gazteen kasuan %30-era ailegatzeraino. Bataz bestekoen zutabeak horren berri ematen digu: sintaxiari dagokio sexuen araberako aldagarritasun handiena, izen morfologiak tikiena duen bitartean. Bataz bestekoen lerroari erreparatuz oraingoan, ikusiko dugu sexuen arteko aldagarritasuna oso antzekoa dela bi adin parametroetan. Laburbilduz, %16,23-koa da **Luzaiden sexu parametroaren araberako aldagarritasuna**, gure inkestaren arabera.

Hizkuntzalariari dagokio orain, datu hura esanguratsua den edo ez baloratzea eta aldagarritasun hori zertan datzan aztertzea. Estatistikoki bariazioa zeinahi delarik ere, edukietan sartzerakoan koherentzia nabarmenik ez dugu ateratzerik izanen: dauden diferentziak ez dira hiztun batetik bestera egon daitezkeenak baino handiagoak eta ez du ematen lotura dutenik sexu bakoitzaren ezaugarri soziokulturalekin.

Lexikoan esate baterako, baliteke emakumeek errazago jakitea nola esan 'alfiler', tradizioz eurek erabilitako tresna izan baita. Gurean bi helduek eman dute *ixkilin*; gazteek ordea, mailegua (*afliler*) edo adiera zabalagokoa (*orratz*).

Bistan dena, ez da sexu araberako bariazio kontua, adin araberakoa baizik. Izen morfologian ondorio bera aterako dugu, dauden sexuen araberako diferentziek ez dute-eta sexua sorburu, berriz ere urriak baitira eta gainera, ez baitira bi belaunaldietako sexu bereko bi lekukoetan errepikatu ohi.

Aditz morfologia eta sintaxian portzentaiak altuak izanik ere, berriz ere ez dago korrespondentziarik adin bietako sexuak bat eginda, batzuetan EH eta GG direlako berdin jokatzan dutenak, beste zenbaitetan GH eta EG, etab. Sistematikotasun ezak eta bariazioa genero arrazoien bidez bakarrik justifikatzeko ezintasunak bariazio hori garrantzirik gabea dela ondorioztatzera eramán gaitu; are gehiago, emaitza absolutua (%16,23) al-tuegia ere ez dela kontuan harturik.

4. OINARRI DIALEKTALAREKIKO DIFERENTZIA

Atal honetan konparatzen duguna, finean, A eta gainontzekoen artean dagoen bariazioa da. Adineko lekukoari, lehendik deskribatu dugun profila izanik (cf §2), oinarri dialektalarekiko lotura maila gorena egotzen diogu, dialektologia tradizionalak Luzaideko hizkeratzat joko lukeenaren gordetzaille.

Hura oinarri hartuta, ondorengo belaunaldiek egin dituzten berrikuntzak neurtu nahi izan ditugu. Horretarako, erantzunak konparatu ditugu eta bi hiztunen erantzunak bat datozenean, bariaziorik ez dagoela iritzi dugu.

Bai A-k bai gainontzeko lekukoek galdera zenbait erantzun bat baino gehiago eman izan diete: erantzun horietarik bederen bat berdina bada,

bariaziorik ez dela egon ondorioztatu dugu, nolabait esateko, A eta gainontzeko lekukoek galdera horri erantzun komun bat emateko gai baitira.

4.1. Lexikoa

(3)

%	Oinarri dialektalarekiko diferentzia: Lexikoa			
	GH	EH	GG	EG
Bariazioa	10,89	12,87	15,84	19,61
Belaunaldika	11,88		17,73	
Orotara	14,81			

Lexikoarena bariazio aski urria dela ematen du. Oraingoan, espero bezala, altuagoa da gazteen artean helduen artean baino, adineko lekukoarengandik bereizten dituen denbora tartea handiagoa baita, bistan dena. Baina ez da askoz altuagoa, dena dela. Bariazioa bitara bana dezakegu: a) item bati deitzeko hitza galdu da b) item bati deitzeko hitza aldatu da. Garrantzikoa da bereizketa hori egitea, *a* taldeak hizkuntzan galera bat dakarren bitartean, *b*-n aldaketa gertatu delako: hizkuntzaren osasun mailaren edo hiztunen testuinguru sozialaren aldaketaren adierazgarri izan daitezke. Iruzkindu dezagun lehenik *a* taldea.

Espero bezala, talde horretako bariazioa gazteen artean gertatzen da gehien bat: gazteek galdu dute hainbat item-i deitzeko terminoa. Adibide gisa, desagun EH-k ez duela ‘remolino’ hitzarendako *tiruritu* eman gainontzekoek bezala, edo berdin gertatu zaiola ‘inundación’ hitzarekin, besteek *ureste* eman dutenean, besteak beste. Bi gazteek ez dute ‘sien’ esateko *folsu* hitza eman, eta berdin gertatu zaie ‘compasión’ hitzarekin. Badira, hala ere, gazteek bezala, helduek ere galdutako hitzak: ‘forúnculo’ terminoarentzako *típuru* edo *udder* eman zigun A-k baina gainontzeko hiztunen ahotan galdu dira hitzok.

Familia harremanen terminologiaz galdetuta, *subi*, *aitajarréba* eta *amajarréba* eman dizkigu A-k baina ia galdutzat ditugu gainontzeko belaunaldietan, GH-k ez baitu bakar baterako ere erantzunik eman eta gazteek lehenarentzako ere ez. Baina gazteek bazuten erantzuna *aitajarréba* eta *amajarréba* hitzendako, nahiz eta hori bera ez izan; mailegura jo dute: *swégro* eta *swégra*. Horrek arestian aipatu *b* talderako sarrera emanen digu.

‘Alfiler’ *ixkilima* da Luzaiden, edo, hobe esanda, izan da Luzaiden, gazteek jada *orratz* eta *alfiler* eman baitigute. ‘Pantorrilla’-rako, mailegua erabili dute A eta helduek baina gazteek beste mailegu bat hobetsi dute: *bola*. Gazteek erdal mailegua erabiltzen dute ‘envidia’-ri deitzeko baina A-k eta helduek badute oraindik *jelosgoa* mailegua, edo mailegu euskaldundua den *inbidia*. Horiezaz gain, EG-k aitortu digunez, ‘azul’ hitzarendako *blu* erabiltzen bada ere, hark *urdin* nahiago du.

Hortaz, lexiko galera badela antzematen da, gazteen artean batez ere, eta mailegu berrien sarrera ere bai, baina ehunekoek diotenez, ez da soberra kopuru altuetan gertatu.

4.2. Izen morfologia

Izen morfologiako galderen kasuan, honako emaitzak atera zaizkigu:

(4)

%	Oinarri dialektalarekiko diferentzia: IM			
	GH	EH	GG	EG
Bariazioa	26,09	30,43	21,74	13,63
Belaunaldika	28,26		17,69	
Orotara	22,98			

Pardoxikoa badirudi ere, bariazio altuagoa dakarte helduek gazteek baino. Datuetan murgilduta, segituan ulertuko dugu horren zergatia. Konparatiboan eta posposizio destinatiboan denek egiten dute A-rekiko desberdin eta euren artean berdin: *obéki* eta *astondáko* ditu adinekoak, gainontzekoek *obé-ko* edo *astwájdako* gisakoak eman dituzten bitartean.

Zertan da orduan, helduen eta gazteen arteko aldea? azentuan. Ez zaio gai hau zuzenean izen morfologiari lotzen, baina kontuan hartzeko modukoa iruditu zaigu. Adinekoak erakusleetan azentua hasieran jartzeko joera du: *únat, úni, úra*; helduek ordea, bigarren silaban dakarte hitz horietan eta gazteak, kasu bakar batean izan ezik (*urá* eman digu GG-k) A-rekin bat datoz. Azentu sisteman aldaketarik egon den edo dagoen aztertze beharra agertzen dute datuok eta azentu aldaketa horrek morfologian eraginik izan duen begiratzea ez legoke gaizki.

Helduen zifra altuagoak, bestalde, EH-ren baturanzko joerari ere zor zaizkio, haren ahotik jaso baititugu *zérúa* (vs. *zérja*) edo *zerbájt* (vs. *zé(a)it*). Edonola ere, badira gazteek soilik egindako berrikuntza edo hautuak, gutxi izanik ere: izena+adberbia hurrenkera nahiago izan dute gazteek, helduek kontrakoa hobetsi duten bitartean: *jende sobera* dugu gazteen mintzairan, eta *sobera jende* heldu eta adinekoenengan. Izenordain indartuei buruz galdeginik, GG-k izan ezik denek eman dute *xuáwrek* aldaera. Edozein gisaz, interesgarria iruditzen zaigu GG-ren iruzkina: haren aburuz horrelako forma indartuak “xaarrek geiago” baliatzen baitituzte.

4.3. Aditz Morfologia

(5)

%	Oinarri dialektalarekiko diferentzia: AM			
	GH	EH	GG	EG
Bariazioa	10,19	27,28	18,19	18,75
Belaunaldika	22,74		18,47	
Orotara	20,61			

Aditzari buruz mintzatzen hasi baino lehen, esan dezagun xukako formak aztertu ditugula, halako tratamendua duten adizkietan. Forma neutroak baztertze arrazoia, GH-k beroriek esateko zuen zailtasuna izan da: bere aho-

tan, forma neutroak oso bakan baliatzen ditu eta Luzaidko hizkerari arrotzak omen zaizkio; beti xukakoak erabiltzen ditu. Hori horrela, xukakoak dira hemen aztergai ditugunak.

Altuxeak dira kausitzen ditugun ehunekoak, baina denbora berean aski antzekoak hiztunen artean. Diferentziarik bada aipagarri, hori *maite* aditzaren erabilera eta agerrera da. Adineko hiztunak, *gustatu* aditza erabili du ‘gustar’ aditza itzultzeko eskatu zaion hiru perpausetan eta beraz, datibo komunztaduradun adizkiak erabili ditu. Jadanik, gainontzeko belaunaldietan *maite* ageri zaigu beti, zeinak datiborik ez, baina Nor-Nork aditz saila eskatzen duen.

Bestetik, hiztun helduen kasuan, bai A-k bai GG eta EG-k subjuntibo bidez emandakoak modu ez jokatuan eman dituzte batzuetan, baina ez beti: *joan dájñ*, *eros dézan* edo *eros dítzan* bezalakoak, *joáteko* eta *erósteko* entzun ditugu helduen ahotan. Edozein gisaz, aditz subjuntiboaren agerrera ugaria da zeinahi belaunalditan, mendebalderagoko beste hizkera batzuekin erkatuz. Forma subjuntiboetan gainera, aditz oina erabiltzen dute beti, baita hiztun gazteek ere.

Adinekoak eta GH-k, *ba-* baiezko partikula ezarri diote esaldi barneko adizki trinko bati: ‘tinen’ itzultzeko *bájxje* eman dute, gainerakoek (*d)ixje* eman duten bitartean. Komeni litzateke hori sakonago aztertzea, estandarren eraginak *ba-* horren agerrera ezean zerikusirik izan duen argitze aldera.

Berdin aztertzea da, *ari* aditzaren erregimena. A-k eta EG-k *zízte* hutsa erabili dute ‘andáis’ itzultzeko eta gainontzeko lekukoek *ari* aditzaren beharra somatu dute bertan. ‘Andaba’ aditzarekin A-k trinkoa erabili du (*zjáwxun*) eta GG-k *ibili*-ren trinkoa (*zjajléxun*). Besteek *ari*-dun forma perifrastikoa hobetsi dute.

EH-ren ahotik datibo komunztadura faltaren adibide bat badugu: *saldwíxxu behi bat karnizerwai* esan du, gainontzeko lekukoek *saldu djakóxu* baliatu duten bitartean. Bakanak dira jaso ditugun horrelako adibideak nahiz eta Salaberrik (2000: 247) franko kausitu dituen. Interesgarria litzateke baina, datibo komunztadura ezaren eragina neurtzea, hiztun gazteen ahotan nekez aurkituko dugulako uste irmoa baitugu, estandarren eraginez behar bada. EH-k ere eman digu, gisa berean, *ukan* aditzaren erabilera iragangaitz bat, *ukán gíntxun*, beste lekukoek *izan gíntxun* erantzunaren orde. Horrelakoek EH-ren ehunekoaren igoera eragin dute: hiztun horrek duen aditzen erabilera zaharrak (komunztadura falta, *ukan* aditzaren erregimena etab.) aldi berean bat egiten du berrikuntzekin, subjuntiboko formen orde forma ez jokatuaren erabilerekin, esaterako.

Atal hau ixteko, esan dezagun portzentaia altu horiek zenbait aditzen erabilera erregimena aldatu egin dela iradokitzen digutela: forma perifrastikoak trinkoei gailentzen ari zaizkie eta datibo komunztadura eza gero eta urriagoa dateke, besteak beste.

4.4. Sintaxia

(6)

%	Oinarri dialektalarekiko diferentzia: Sintaxia			
	GH	EH	GG	EG
Bariazioa	5,26	10,53	10,53	10,53
Belaunaldika	7,9		10,53	
Orotara	9,22			

Bariazioa apala dela nabarmena izan arren, are apalagozat jo behar dugu. Izan ere, 20 galdera dira sintaxiari dagozkionak eta guk bat alde batera utzi dugu, inkestan ez baitzen galdera hura behar bezala egin. Hortaz, 19 dira sintaxiari buruzko datuak eta galdera bakar batean bariozioa izateak portzentaiak aski igotzen ditu: GH erantzun bakar batean ez dator bat A-rekin eta gainontzekoak bi erantzunetan soilik. Bariozio sintaktikoa, hortaz, oso urria da. Datuen koherentzia faltak ere hori bermatzen du, A-rekin bat ez datozen erantzunak askotarikoak baitira eta ez baitagozkio adin parametro bati nabarmen. Ikus dezagun:

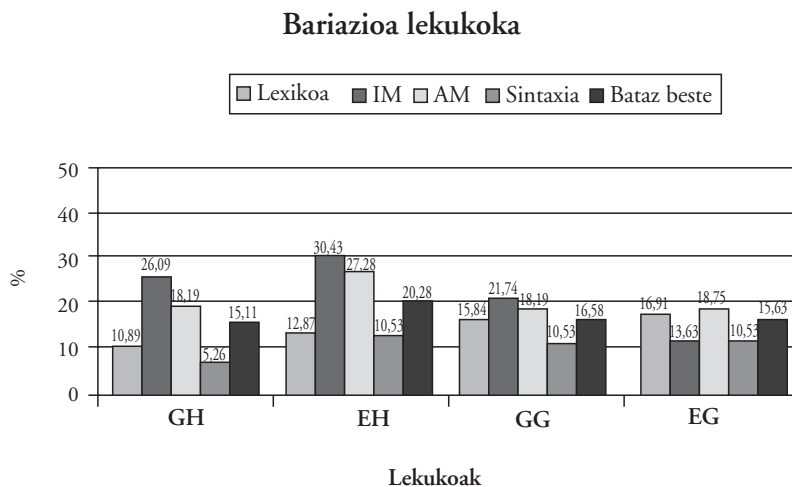
Ezezko perpausen hurrenkerari buruz galdegitean, *ez+aditz laguntzaila+objektu zuzena+aditz nagusia* eman dute GH eta EG-k eta gainontzekoek aditz laguntzailaren ondotik nagusia eman dute: ez dugu uste soziolinguistikarekin lotutako bariozioa denik, hizkuntzaren barneko txandaketa edo hautu puntuala baizik, heldu zein gazteak, emakumeak zein gizonak erabiltzen duela kontuan izanda.

Aipagarriak dira EH-k ‘ha habido mucha gente aquí’ eta ‘mañana podrás estar sentado todo el día’ perpausak itzultzean erabilitako aditzak. Lehenarendako, iragangaitza izanik ere, *ukan* erabili du eta bigarrean *egójten alko izájn zira* perifrasiako ekoitzi du, gainontzekoek *izájn* gabekoaren alde egin duten bitartean. Berriz ere ez dugu uste soziolinguistikari egotzi dakiokenik hori, gainontzeko hiztunak (heldu zein gazteagoak) bat baitatoz beste erabilera batekin. Intuitiboki bada ere, Luzaideko hizkerak horrelakoak baimentzen dituela uste dugu, Kamino & Salaberrik (2007: 180) ere *ukan* aditzaren erabilera iragangaitza biltzen baitute, besteak beste. Beraz, adinekoen eta helduen artean horrelako erabilerak lekukotuak ditugu: ongi legoke gazteen ahoetara ailegatu diren jakitea.

Gauzak horrela, esan bezala, datu eskasiak eta joera nabarmenik ezak ez digu ondorio borobilik proposatzerik ahalbidetu.

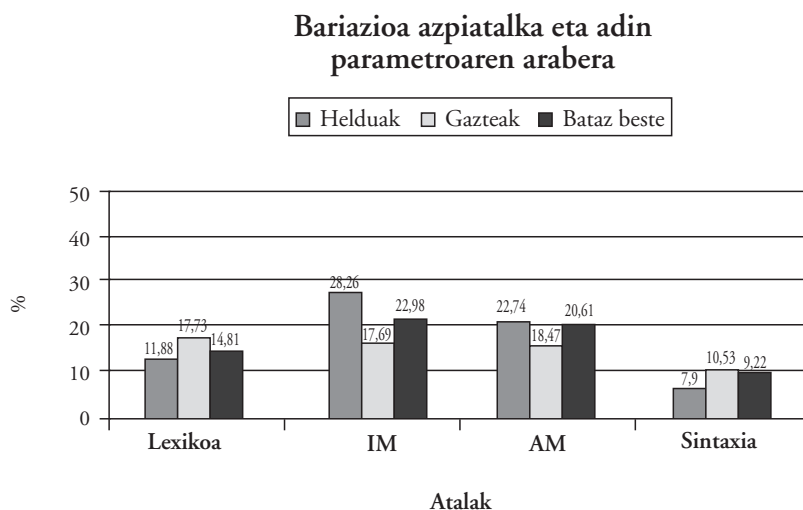
4.5. Oinarri dialektalarekiko diferentzia grafikoetan

(7)

Gaineko grafiko honetan, 3-tik 6-ra zenbatutako tauletan azpiatalka (Lexikoa, IM, AM eta Sintaxia) agertutako datuak lekukoka aurkeztu ditugu. Gisa horretan, lekuko bakoitzak azpiatal bakoitzean ondare zaharrarekiko zenbateko bariazioa erakusten duen ikus daiteke eta bataz bestekoa ere eman dugu azken zutabeen.

(8)

Azpiatal bakoitzean adin eremu bakoitzak duen bariazioa ikusten da gaineko grafikoan. Aski nabarmena da, IM eta AM-n gazteen belaunaldiak A-rekiko bariazio urriagoa duela helduenak baino.

Azpiatal guztien bataz bestekoa aterata, **ondare zaharrarekiko bariazioa %16,9-koa da.**

5. HIZTUNEN ARTEKO BARIAZIOA

Atal honetan beste ikuspegi bat eskaini nahi dugu. Oraingoan, galdetu dugun kontzeptu, morfema, adizki eta egitura sintaktiko bakoitzerako jaso ditugun erantzun guztiak hartu ditugu kontuan, bai hiztun bakarrak bai batek baino gehiagok emandakoak. Gisa horretan, jaso ditugun erantzun guztiek zenbat lekukok eman dituzten ere kontatu dugu, sistema bitarra erabiliz. Galdera bakoitzerako bildu dugun erantzun diferente bakoitza hiztun bakoitzak eman digun (+) edo ez (-) begiratu dugu. Azal dezagun adibide batekin: ‘apellido’ galdetzean, erantzunen artean *dejtúra*, *apellído* eta *abizen* hitzak bildu ditugu bost lekukoen artean: hala ere, *apellído* eta *abizen* hiztun banak eta bakarrak eman duen arren, *dejtúra* denek eman dute, gainontzeko biak eman dituztenak barne. Gisa horretan, *dejtúra* hitza hiztun guztiek konpartitzen dute baina menturaz ez dateke horrela beste bi hitzekin. “Menturaz” diogu, ezin dugulako baieztatu galdetu ez duguna: ziur gaude *dejtúra* denek dutela, hala esan digutelako, baina ezin dugu lekuko batek ez duela *abizen* esaten onartu, besterik gabe, aipatu ez duelako. Edonola ere, datuak interesgarriak dira hitz, morfema eta egituren hedadura eta sinonimiaz oharrezko. Dakusgun atalka:

5.1. Lexikoa

(9)

Erantzun desberdin kopurua galderako: Lexikoa					
Hitzak	1	2	3	4	OROTARA
Kopurua	77	29	12	2	120
%	64,17	24,17	10	1,67	100

Taula horrek erakusten diguna, zera da: galdetutako termino bakoitzeko, zenbat hitz desberdin bildu ditugun. Galdetegiko lexikoko 120 galderetarik 77-k erantzun bakarra dute, hots, hiztun guztiek hitz bera erabili dute galderari erantzuteko. Hauek, jakina, ondare zaharreko hitz gisa hartu ditugu denak, 5 lekukoek erabilita, A-k ere baliatzen dituelako. Bistan denez, portzentaia aski altua da, erditik gora; horrek lexikoaren atalaren batasunaren alde egingen luke. Are gehiago bermatzen du orain errana, galderen laurdenak (%24,17) bi erantzun desberdin baino ez dituela bildu ikusteak, hots, galderen %88,34-ri erantzun bakarra edo bi eman dizkiete gure hiztunek, lexiko trinkoaren adierazle, dudarik gabe.

Erantzun desbedin gehien izan dituztenen artean, familia harremani buruzko galderak daude⁴. 'Suegro', 'suegra', 'padrino' eta gisakoek ordain franko izan dituzte; bigarrenak esaterako, *swégra*, *amajarréba* eta *ama* ordainak ditu. Giza sentimenduak adierazten dituztenak ere emankorrak izan dira sinonimoetan, 'compasión' kasu, zeinarentzako *kompasjone*, *urrikalmenu*, *biotzeko min* eta *erruki* bildu ditugun. Zer esanik ez dago, oro har hitz erabilienak dira ordain bakarra dutenak: 'sol' *irúzki*, 'junio' *ekájn*, 'hora' *orén*, 'queso' *gásna*, 'encender' *piztu*, etab.

(10)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: Lexikoa						
Batetortzeak	5	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	89	18	14	14	44	179
%	49,72	10,06	7,82	7,82	24,59	100

Lexikoari buruz egindako galderentzat (120) jasotako erantzun desberdinen kopurua 179 izan da: kontrako aldetik begiratuta, 179 hitz desberdin jasotako galdetu ditugun 120 terminoendako. 10. taulan ikus daitekena, honakoa da: jasotako erantzun bakoitza (179 horietarik) zenbat lekukok onartu duten. Espero bezala, jasotako hitzen gehiengo simplea hiztun guztiek eman dute; %49,72 eta 5etik 4-k eman dituzte erantzunen %10,06. Jeisten doa portzentaia, espero bezala, hiztun bakarrak emandako erantzunen kopurua laurdena dela ikusten dugun arte. Nola azaldu hori?

Lehenik eta behin, gogora dezagun arestian errana: hiztun bakar batek eman izanak ez du esan nahi gainontzekoek onartuko ez luketeenik; ez dutela eman baino ezin dugu esan. Bestalde, zenbaitetan, inkestaren urduritasu-nagatik edo, hitzaren ondare zaharreko izena ahantzi eta mailegua edo batu-

⁴ Ohikoenak eta hurbilenak diren familia harremanek ordea, ordain bakarra dute: *amátxi*, *ttántta*, etab.

ko forma ematen dute: ‘ladrar’ galdetuta, EG-k berak aitortu zigun *záwnka* baino ez zitzaiola ateratzen, jakinik hori ez zela herriko hitza: gainontzekoek, bistan dena, arazorik gabe eman ziguten *eráwsi*.

Baina arazo horiez landa, bereziki interesgarria da multzo hori, 44 erantzun horietarik 18, hots, %40,9, hiztun zaharrenak, A-k soilik eman baititu. Ez dira bortxaz denak Luzaideko jatorrizko hitzak, *lore* edo *arkoírís* baitaude horien artean, gainontzekoek *lili* eta *ortzadár* eman duten bitartean; baina belaunaldien arteko jauziaren erakusgarri nabarmena dira. Edozein modutan, 179 hitzetatik 140 (%78,21) eman ditu A-k, 122 (%68,16) GH-k, 127 (%70,95) EH-k, 122 (%68,16) GG-k eta 119 (%66,48) EG-k. Bistan denez, portzentaia ez dira elkarren artean sobera urrunak eta horrek berriz ere lexikoaren batasuna salatzen digu, zeinahi faktore soziolinguistikoren gainetik.

5.2. Izen morfologia

(11)

Erantzun desberdin kopurua galderako: IM					
Hitzak	1	2	3	4	OROTARA
Kopurua	15	7	0	1	23
%	65,21	30,43	0	4,35	100

Izen morfologian ere batasun handia dago lekukoaren artean. Galderen %95,64-an erantzun bakarra edo asko jota bi ditugu. Gainera, gero ikusiko dugunez (cf. 12. taula), bi erantzun posible dituzten galderetan oso altua da lekuko bakarrak emandakoen portzentaia. Horren zergatia lekukoaren hizkuntzarekiko pertzepzioarekin ere lotu beharra dago. Lexikoan konszientea go da hiztuna gauza berari deitzeko hitz bat baino gehiago egon daitekeela bere hizkuntz sistema propioaren barnean, baina izen morfologiak bat eta bakarra izan behar duelako ustea sendoa da. Horrek, galderari erantzun bakarra ematera behartzen du hiztuna; lexikoan baino gehiago bai, behinik behin.

(12)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: IM						
Batetortzeak	5	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	16	6	1	3	7	33
%	48,48	18,18	3,03	9,09	21,21	100

Taula honek biziki ongi erakusten digu %66’66-an erantzunak lekuko guztiek edo 5-etik 4-k onartu dituztela eta gutxi direla erantzun gehiago dituztenak, salbu erantzun bakarrekoak, %21,21-era igotzen baitira. Azken talde horretan murgiltzen bagara, segituan ikusiko dugu datua ez dela adierazgarria.

Soziatiborako denek *-kin* forma eman digute bai singular bai pluralean. Singularrean halere, GG-k *-kilan* ere eman digu eta forma hori bera bildu diegu pluralerako A eta GG-ri. Gauzak horrela, *-kin* 5 batetortzeen multzoan badago ere, *-kilan* bi batetortzeenean dago pluralean eta bakarrekoan singularrean. *-kilan* hiztun zaharrenak eta gazteenak erabiltzeak iradokitzen digu, nagusi *-kin* bada ere, galdetuz gero, segur aski gainontzeko hiztunek

-kilan ere onartuko luketela: lehen aipatu bezala baina, ezin jakin lekukoen ahotik atera ez denaren berri. Lekuko bakarrak emandako erantzunak, gainontzeko lekukoak beste erantzun batekin bat datozenean batez ere, kontuz hartu behar ditugu. Esaterako, izenordain indartuen berri galdetzean, denek eman digute *xuáwrek* forma, salbu GG-k, hark *xuk* eman eta forma indartuak adinekoen kontuak direla onartu baitu. Horrelako datu bat interesgarria da, forma indartuen erabilerak ikerketa baten beharra iradokitzen duela. Aitzitik, hurbiltze adlatiboan hitzun guztiek *-ilra buruz* erako egiturak onartu dituzten bitartean, *alderat* erakoak bik eman dizkigute eta bakar batek *-runtz*. *Buruz*-dun formak zeharo bizirik daude beraz eta *alderat* ere bai segur aski, kontuan izanda A eta EG-ren ahotik jaso dugula. Baina, *-runtz*? GG-k eman digu eta kasu horretan euskara estandarren eraginari leporatu diezaiokegu erantzun hori, batik bat, *-runtz*-en berri galdetuta, A-k forma guztiz arrotza zitzaioela esan baitzigu.

Antzeko zerbait gertatzen da *-ua>-ia* bilakabidearekin. EH-k *zérwa* eman digun arren, gainontzeko guztiek *zérja* erantzun dute, berriz ere, euskara estandarrenazko joera ikusgarri⁵.

Labur esanda, aski koherentea da izen morfologiaren alorra, jasotako 33 erantzunetatik lekuko guztiek 23 eta 25 tartean onetsi baitzizkigute.

5.3. Aditz Morfologia

(13)

Erantzun desberdin kopurua galderako: AM					
Hitzak	1	2	3	4	OROTARA
Kopurua	23	14	2	0	39
%	58,97	35,9	5,13	0	100

Zer esanik ez dago, aditz morfologiak aldagarritasun urria adierazten digula, aldaera bakarra edo gehienez bi dituztenak galderen %95 baita ia. Edonola ere, bati baino gehiagori gehiegi iruditu dakizkioke bi erantzun dituzten galderak, xukako aditzak aztertu ditugun honetan. Zinez interesgarria da bi erantzun dituzten galderei so egitea.

A-k, esaterako, 'me gusta' itzultzeko, *gustatu*+Nor-Nori aditza baliatu du beti; gainontzeko hitzunek, *maite*+Nor-Nork egitura hautatu dute. Horrekin ez dugu esan nahi erabat arrotza zaienik egitura bat zein beste, baizik eta joera Iparraldeko hizkeren *maite* erabiltzera bihurtu datekeela, datibodun komunztaduradunaren kaltetan.

Subjuntiboaren erabileraz ere atera liteke ondorioak. Orokorrean 'para que' erako egiturak subjuntiboan ematen dira Luzaiden belaunaldi guztietan; segur aski biziago dago subjuntiboa hizkera honetan eta Iparraldean, Hegoaldeko hizkera askotan baino. Hala ere, forma ez jokatuak ere agertu zaizkigu, denak helduen belaunaldian. Hortaz, *erósteko* dugu *erós dítzan* formarekin batera, esate baterako. Pentsa dezakegu forma ez jokatuaren agerrera Hegoaldeko hizkuntza estandarren eraginez gertatu dela eta gazteen belau-

⁵ Gorago aipatu dugu hitzun horren baturanzko joera (cf. §4.2).

naldia berriz ere forma zaharrera itzuli dela, gogoan izanik euren formakuntza akademikoa Iparraldean egin dutela.

Bestalde, EH-ren aditz erabileraren berezitasuna apagarria da, beste hiztunek dutenarekin erkatuz. Lehendik ere aipatu dugun *ukan* aditzaren erabilera ez iragankorra egiten du (cf. §4.3) edo datiborik gabeko komunztaduraren erabilera ere jaso diogu erantzun batean: *dúgu* eman du, gainontzean *djakóxu[gu]* izan dena. Berrikuntzak baino, erabilera zaharragoen adibidetzat jotzea komeni da.

A-k eman dizkigu ahalerazko formen *-ke*-dun aditzak. Beste lekukoei *ahal* erako perifrasiak erabili dituzte gure galderei erantzuterakoan. A: *jín dájke* vs. *jíten al dúxu* beste hiztunek. Adibide bakarra ez da inongo ondorio garbiren adierazgarri, baina susmo irmoa dugu, aditz laguntzailearen soiltzea gertatzen ari dela, forma trinkoak gero eta urriago bilakatuz, *ahal*-dunen alde. Berdin gertatuko litzateke aditz trinkoekin, *andaba*+gerundioa egitura itzultzeko, *zjáwxun* eta batez ere *aj zúxun* bildu baititugu, GG *zjaijléxun ibili* aditzaren trinkoa baliatu duen bakarra izanik.

Aipagarriena emanik, ikus dezagun batetortze maila zenbatekoa den.

(14)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: AM						
Batetortzeak	5	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	23	12	4	4	14	57
%	40,35	21,05	7,02	7,02	24,56	100

Oraingoan ere, erantzun gehienak, %61,4, hiztun guztiek edo bat izan ezik guztiek partekatzen dituzte. Deigarria dena, hiztun bakarrek emandako erantzunen portzentaia handia da. Aurreko paragrafoan azaldutakoari kasu egiten badiogu, fite ulertuko dugu zergatia. Hiztun bakarrek emandako erantzunen barnean ehuneko oso altuan EG-ren adizki arkaizanteak, A-ren *gustatu* adizkiak eta subjuntiboa erabili beharrean forma ez jokatuaz erantzun direnak sartzen dira, zeinendako azalpenak gainean eman ditugun.

5.4. Sintaxia

(15)

Erantzun desberdin kopurua galderako: Sintaxia					
Hitzak	1	2	3	4	OROTARA
Kopurua	11	7	2	0	20
%	55	35	10	0	100

Sintaxian desberdintasunak urriak dira, ikus daitekeenez. 20 galderetarik soilik bik dute bi erantzun baino gehiago; hau da, galderen %90-ek erantzun bakarra edo bi ditu eta asko jota eta %10-ean soilik, hiru erantzun. Ez dugu galdera batentzako lau erantzun posible inoiz jaso.

Erantzun bat baino gehiago dutenen artean, aipa ditzagun zenbait adibide gisa. Euskalkiaren ezaugarria da bai/ez polaritadedun galderetan aditz laguntzaileari *-a* morfema eranstea. Zuazok aipatzen dituen adibideak (2003: 199)

Luzaidekoak dira hain zuzen, baina Salaberri (2000) lanetik hartuak dira. Lan horretan Salaberrik honakoa dio: “Luzaiden (...) Iparraldean bai baina Hegoaldean egun erabiltzen ez den *-a* partikula *zeharo erabilia* da bai-etzko galderetan” (2000: 241. Etzana gurea) eta horrekin batera: “Bai-etzko galderetan ageri den *-a* hori Baigorri eta Luzaiden azaltzen da, baina ez Orreagan, Auritzen, Aezkoan eta Nafarroa Garaiko gainerateko herrietan” (2000: 227).

‘¿Ha venido?’ galderari *jín da?* edo *jín dúxu?* erantzuna eman diote gu-re hiztun guztiek eta *jín dea?* ere denen ahotan jaso dugu, EG-renean salbu (gogoan har horrek ez duela erabiltzen ez duenik adierazi nahi). Gisa horretan, Salaberriren *zeharo erabilia* horri, segur aski zuzena izanik ere, ñabardura gehitu behar zaio eta Luzaiden behinik behin, sistematikoa ez dela adierazi behar da. Salaberrik berak esan bezala, Hegoaldeko inguruko hizkeretan erabili ez izanak izan dezake txandaketa horren zergatiaren funtsa. Auzi honek merezi luke azterketa geldoagoa.

‘Ha habido mucha gente aquí’ itzultzeko galdeginik, *izan* eta *egon* aditzak dira nagusiki erabilienak baina *ukan* ere eman digu EH-k. Polimorfismo argia dago, batez ere lehen bi formen artean, ez baitago belaunaldien arabera banaketa hura argitzerik.

Komeni da GG-ri jaso dizkiogun bi fenomenoren berri ematea, esan bezala, soilik hiztun bati bildu badizkiogu ere, gehiago heda daitezkeelako, nonbait. Lehena *haren* eta *bere* erakusleen arteko bereizketa da. Hiztun guztiek egiten badute ere, GG-k aski nabarra duela aitortu digu. Bigarrenik, Nor-Nork eta Nor-Nori-Nork aditzen bereizketa dugu hizpide: ‘me han llamado’ gisakoetan lekukoek Nor-Nork erakoak erabiltzen dituzte beti, eta Salaberrik Luzaiden hala dela bermatzen du (2000: 243), baina GG-k, *telefonátu* aditzarekin *núte* beharrean *dáte* erabiltzen duela aitortu digu. Bi fenomenoak hiztunak beste hizkerekin duen harremanari egotziko genizkioke eta deigarria da Nor-Nori-Nork forma aditz mailegatu batekin erabiltzea. Forma eta erabilera berrion hedadura neurtzeko dago.

(16)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: Sintaxia						
Batetortzeak	5	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	15	3	4	3	6	31
%	48,39	9,68	12,9	9,68	19,35	100

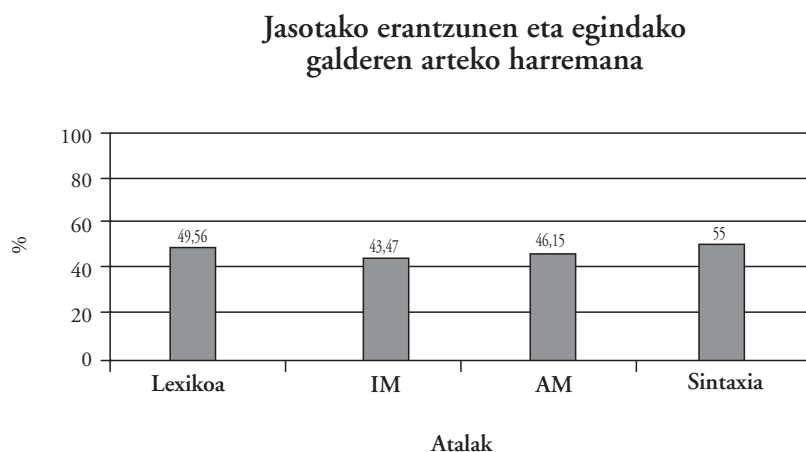
Dударик gabe, gehiengo dira hiztun guztiek edo gehienek onartutako formak. Egia da, dena dela, aski emaitza antzekoak ditugula erdiko kopuruetan eta altuxeagoak muturretan. Hiztun bakarrak emandako erantzunetarik ezer gutxi atera dezakegu, gainera, gehienetan orokorrakoak diren formak ere onartu izan ditu hiztun horrek, soilik berak emandakoarekin batera. Edozein gisaz, lau, hiru edo bi hiztunek emandako erantzunek beste erantzun posible bat baino ez dute izaten, gainontzeko hiztunek hautatu dutena. Azal dezagun adibide batekin: ‘No vendrá a casa’ itzultzeko eskatu genuen, ezezko perpausaren hurrenkera biltzeko: A, EH eta GG-k *ez*+aditz laguntzailea+aditz nagusia+*etxera(t)* eman dute eta gainontzeko biek *ez*+aditz laguntzailea+*etxera(t)*+aditz nagusia hurrenkera. Bi aukerak aski orekatuak egoteak salatzen du segur aski hiztun guztiek bi aldaerak onartuko lituzketela,

zuzenean galdeginez gero. Hori hala balitz, 5 edo 4 batetortze dituzten erantzunei 3 edo 2 dituztenak ere gehitu beharko genizkieke, bildu ez dugun arren, beste hiztunek ere onartuko lituzketela uste badugu.

Horrelako nahas-mahasetan sartzeko beharrik gabe ere, sintaxiaren batasuna da azpimarratu beharrekoa.

5.5. Hiztunen arteko bariazioa grafikoetan

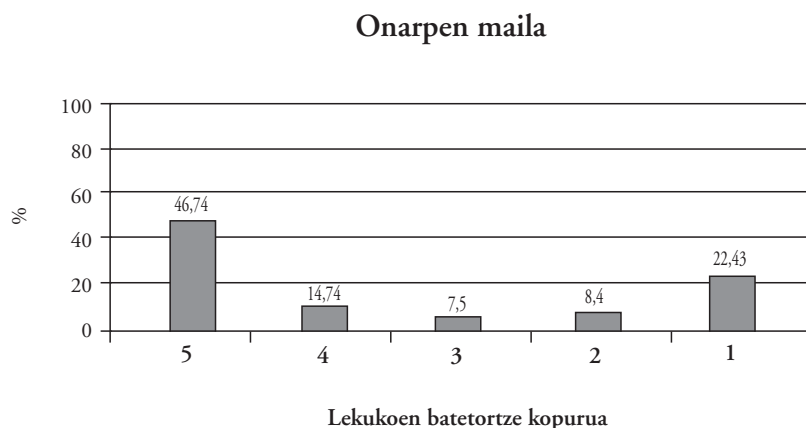
(17)

Grafikoan dakusguna, zera da: azpiatal bakoitzean egindako galderak baino zenbat erantzun gehiago jaso ditugun. Lexikoan esate baterako, 120 galdera egin genituen eta 179 erantzun desberdin bildu, hau da, 59 erantzun gehiago galderak baino, galdera batzuentzako erantzun bat baino gehiago jaso baikenuen. Gisa horretan, galderak baino %49,56 erantzun gehiago ditugu lexikoan.

Ohartzen bagara, datuak antzekoak dira alor guztietan: bataz beste, %48,55-eko aldagarritasuna ateratzen zaigu.

(18)

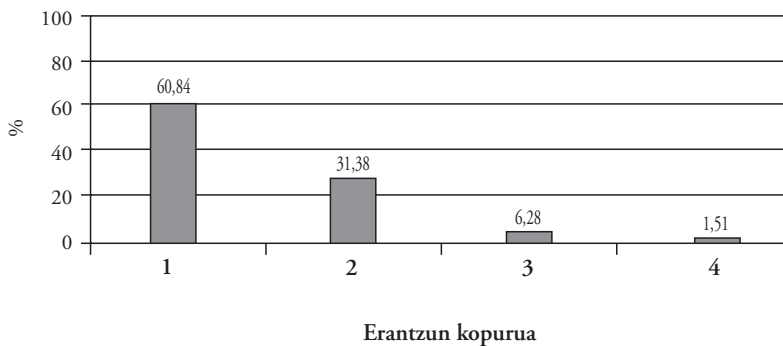

18. grafikoan azpiatal guztiak (lexikoa, IM, AM eta sintaxia) elkartu eta erantzun bakoitza zenbat hitzunek onartu duten begiratu dugu, bataz beste-koak ateratzeko. Adibide gisa, har ditzagun hiru hitzunek onartutako erantzunak. Lexikoa %7,82 dira, IM-n %3,03, AM-n %7,02 eta sintaxian %12,09: Bataz beste, hortaz, azpiatal guztietan jaso ditugun erantzunen %7,5 bost lekukoetarik hiruk onartu dituzte, grafikoaren 3. zutabeak erakusten duen moduan.

Nabaria denez, portzentaia altu batean bost hitzunek edo bostetik lauk onartu dituzte jasotako erantzunak eta horrek hitzunen arteko hizkuntz ko-hesioa agertzen du. Baina hitzun bakar batek emandako erantzun kopurua ere ez da makala. Kontuz ibili behar da datu hori, lekuko bakar batek emandako erantzunak hitzunaren barneko aldagarritasunari, hitzunaren hizkera-ren kanpoko formei edo besterik gabe erantzutean nahi gabe egindako akatsei zor baitakizkieke.

(19)

Erantzun kopuruak galderako

Grafiko honetan galderak jaso dituzten erantzun kopuru absolutuak ageri dira. Nabarmena denez, galdera gehienentzako erantzun bakarra edo bi jaso ditugu, baina badira lau erantzun desberdin izan dituzten galderak, nahiz eta, jakina, erantzun batzuk beste batzuk baino hedatuago egon. Portzentaia erantzun bakar edo bi erantzunen inguruan kontzentratzeak hizkuntzaren batasuna eta trinkotasuna iradokitzen digu.

6. HELDUEN ETA GAZTEEN ARTEKO BARIAZIOA

Aurreko atalean, sistema bitarraren bidez, jaso ditugun aldaera guztien onartze maila eta kopuruak erakutsi ditugu. Oraingoan gazteen eta helduen arteko batasun maila neurtu nahi dugu. Horretarako A-ren erantzunak alde batera utzi ditugu eta arestiko sistema bitarra berriz aplikatu dugu, soilik heldu eta gazteen erantzunak baliatuz.

6.1. Lexikoa

(20)

%	Erantzunen onarpen maila lekukoka: Lexikoa			
	GH	EH	GG	EG
Hiztunka	74,85	77,3	74,23	73,01
Belaunaldika	76,08		73,62	
Orotara	74,85			

Ikus dezakegun moduan, jaso ditugun aldaera guztien ehunekoak aski antzekoak dira gazte eta helduen artean. Helduek gazteek baino %2,46 aldaera gehiago dituzte beren baitan: kopuru zinez urria, A eta helduen artean dagoena baino urriagoa, azken hori %8,65-era igotzen baita.

Errepara diezaiogun onarpen mailari:

(21)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: Lexikoa					
Batetortzeak	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	90	22	19	31	162
%	55,56	13,58	11,73	19,14	100

Heldu eta gazte guztiak bat datoz erantzunen %55,56-an baina kontrako muturra ere altuxea da, ia %20-ra ailegatzen baita. Edozein gisaz, A-ren datuak kontuan hartzerakoan, lekuko bakar batek onartutako erantzunak %24,59-ra igarotzen ziren; horrek esan nahi du, portzentaia aski adierazgarrian, A-renak zirela lekuko batek bakarrik emandako erantzunak. Hori horrela, jakina, lekuko guztiek (5-ek, A barne) onartutako erantzunen kopurua apalxeagoa zen, %49,72-koa (cf. 10. taula), A kanpo utzita %55-56-ra ailegatzen den bitartean.

6.2. Izen morfologia

(22)

%	Erantzunen onarpen maila lekukoka: IM			
	GH	EH	GG	EG
Hiztunka	74,19	74,19	80,65	74,19
Belaunaldika	74,19		77,42	
Orotara	75,81			

Izen morfologian jaso ditugun erantzunen ehunekorik altuena gazteek dute, hau da, gazteek aldaera gehiago onartu dituzte helduek baino. Dena dela, ehunekoak ez dira sobera urrunak heldu eta gazteen artean. Apur bat aldentzen dena GG dugu, baina badu horrek azalpenik: sozietiborako *-kin* zein *-kilan* bildu diogun gisan, gainontzekoek *-kin* hutsa eman dute. Gogoan izan horrek ez duela *-kilan* erabiltzen ez dutenik esan nahi, baina guk ezin

dugu baiezkorik frogatu. Gisa berean, badira gazteen ahotan entzundako berrikuntzak; adibidez, *-runtz* eman du GG-k hurbiltze adlatiborako.

(23)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: IM					
Batetortzeak	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	16	6	2	7	31
%	51,61	19,35	6,45	22,58	100

12. taularekin konparatuta, ikusten dugu A-renak direla soilik hiztun batek onartutako 2 erantzun, lehen 33 erantzun baikenituen eta orain 31. Gai-nontzeko erantzunak beste hiztun batek ere bederen onartu ditu. Orain onarpen maila altuko datuak (4 edo 3 hiztunek onartutakoak) igo dira piska bat; baita hiztun bakar batek onartutakoak ere, baina hori arestian aipatutako berrikuntzei egotz diezaiekegu. Bistan denez, izen morfologian batasun handia dago, bai heldu eta gazteen artean, bai A-rekin ere.

6.3. Aditz morfologia

(24)

%	Erantzunen onarpen maila lekukoka: AM			
	GH	EH	GG	EG
Hiztunka	78,43	76,47	72,55	72,55
Belaunaldika	77,45		72,55	
Orotara	75			

Oraingoan handixeagoa da (%4,9 hain zuzen) helduen portzentaia gazteenarekiko, hortaz, bildutako erantzun guztien gehiengo helduek eman dute. Horren arrazoia aipatu dugu: EH-ri bildu dizkiogu aditzen erabilera berezi zenbait (cf. §5.3), A-ri ere bildu ez dizkiogunak.

(25)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: AM					
Batetortzeak	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	29	10	1	11	51
%	56,87	19,61	1,96	21,57	100

14. taulan 57 erantzun genituen bitartean, A-ren datuak bazterturik 51 dira, hau da, A-renak soilik ziren erantzun guztien %10,53. Edozein gisaz, hiztun guztiek onartutako erantzunen kopurua igo da (%16,52), A-ren datuak kontuan hartzen dituen 14. taularekin erkatuz. Horrek erakusten digu heldu eta gazteen arteko batasuna handiagoa dela A-rekikoa baino.

6.4. Sintaxia

(26)

%	Erantzunen onarpen maila lekukoka: Sintaxia			
	GH	EH	GG	EG
Hiztunka	70	70	80	66,67
Belaunaldika	70		73,33	
Orotara	71,67			

Datuok interesgarriak dira, izan ere, jasotako erantzunen gehiengoak GG-k onartu du, baina aldi berean adinkide den EG-k erantzunen %13,34 gutxiago onartu du. GG-k txandaketa anitz ageri ditu, polimorfismo handia: galderetarako *jín da* zein *jín dea* biak onartu ditu eta ‘haber’ aditzarendako *izan* zein *egon* aditzak ontzat eman ditu, azken hori, bide batez, EG-rekin batera eman duelarik. Horiezaz gain, berak bakarrik emandako formak ere badira, 5.4 atalean azaldu bezala. Gauzak horrela, helduen artean koherentzia gehiago dago sintaxian gazteen artean baino, nahiz eta belaunaldikako batz bestekoak antzekoak izan.

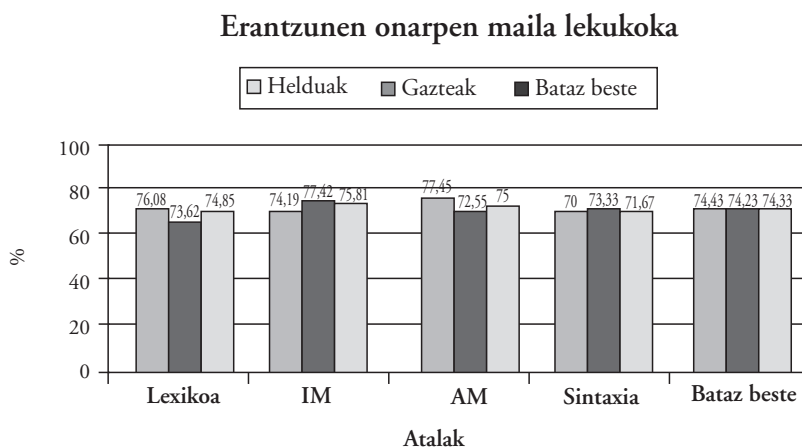
(27)

Erantzunen hedadura edo onarpen maila galderaka: Sintaxia					
Batetortzeak	4	3	2	1	OROTARA
Kopurua	15	3	5	7	30
%	50	10	16,67	23,34	100

16. taula ikustea baino ez dago, segituan ohartzeko A-ren datuak kontuan hartzeak hiztun bakar batek edo bik onartutako erantzunen kopuruak nahiko jeisten dituela. Gainera, erantzun bakar bat da A-k soilik emandakoa. Gauzak horrela, segur aski heldu eta gazteen arteko jauzirik nabarmenena sintaxiaren atal honetan ikus daiteke.

6.5. Helduak eta gazteak grafiko orokorretan

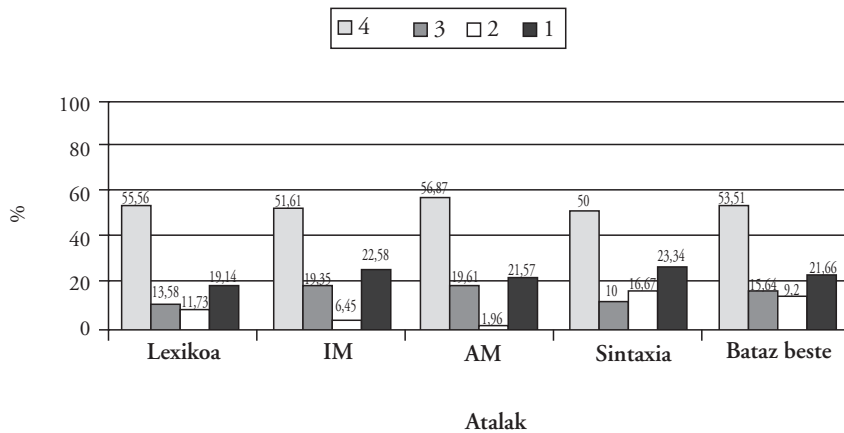
(28)

Dударik gabe, datuen homogeneotasuna da grafiko honen ezaugarriarik nabariena. Atal bakoitzean eta bataz beste, helduek, gazteek eta biek, jaso ditugun erantzun guztien ehuneko zenbat onartu dituzten islatzen da horretan. Portzentaien antzekotasunak erakusten duena, zera da: erantzun kopuruan, antzeko aportazioa egin dutela heldu eta gazteek, hau da, ez dutela oro har, helduek galdera bakoitzeko gazteek baino erantzun gehiago eman.

(29)

Erantzunen onarpen maila galderaka

Jaso ditugun erantzun guztien erdia gutxi gora behera, hiztun guztiek onartu dute eta atal guztietan (lexikoa, IM, AM eta sintaxia) antzekoak dira onarpen mailak. Berriz ere, hiztun bakar batek onartutako erantzunen portzentaian dagoen igoera bariazio intrapertsonalari egotzi behar diogu: hiztunak erantzutean ekoizitakoa okerra izan liteke, edota ez da normalean erantzungo lukeena. Kasu gehienetan beste hiztunek emandako erantzunak ere onartuko lituzkeelakoan gaude baina jakina, hori ezin dugu frogatu. Edonola ere, A-ren datuak kenduta eta soilik heldu eta gazteak konparatuta, portzentaia gehiegi aldatzen ez direla bistan da.

7. HAUSNARKETA SOZIOLINGUISTIKOA

7.1. Euskalkiaren egoeraz eta bilakaeraz

Orain artekoak erranda, tenorea dugu Luzaideko euskararen bilakaeraz orokortasun zenbait esateko.

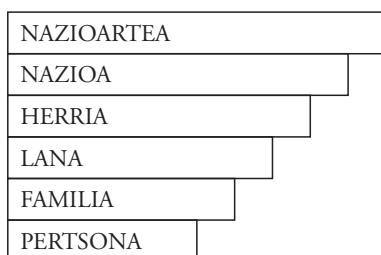
Ikuspegi soziolinguistikotik, Auer eta Hinskens-ek hizkuntza estandarren edo beste dialektoen eragina, alfabetatzearen orokortzea eta migrazioak aipatzen dituzte hizkeren aldatzaile gisa (1996: 1-2). Horrezaz gain, muga naturalen eta batez ere politikoen eraginaz horrela mintzo zaizkigu: “European national borders which cut across old dialect continua can have a considerable impact on dialect change” (*ibid.*: 15). Muga politiko horien eragina Luzaiden ikustea, bistan dena, garrantzitsua da. Artikuluan muga politikodun hizkeretan hizkuntza estandarrekin zer gertatzen den hirutan banatzen dute: a) estandar komuna dago mugaren alde banatan; b) estandar diferentek

sortzen dira edo c) dialektoa mugaren alde banatan egon arren, estandarra soilik alde batean mintzatzen da.

Interesgarria da Luzaideren kasua non sailka genezakeen erabakitzea, kontuan harturik bertako hizkera nafar-lapurteraren barnean kokatzen dela (Zuazo 2003: 148), nahiz eta politikoki Nafarroa garaian egon. Estandartzat zer dugun definitu ezean, ikusiko dugunez, aipatu hiru multzoetan sar genezake Luzaide. Euskara Batua (letra larriz) estandarra dela onaruz, mugaren bi aldeetarako sortutako estandarra genuke hori, a) taldekoa bezalakoa. Aitzitik, b) taldeko egoera islatu genezake, Iparralderako eta Hegoalderako bi estandar daudela onartuta: Luzaiden Hegoaldeko estandarra irakasten da eskolan, non Hegoalde osoko irakasleak biltzen diren; Iparraldean “Iparraldeko batua” hedatzen ari dela pentsatuta (cf. Videgain 1995 edo Oihartzabal 1993), bi estandar badirela onartuko genuke. Azkenik, c) taldean litzateke Luzaide, estandarra Hegoaldean soilik hedatu dela baieztatuko bagenu.

Gure datuei begiratuta, *b*-ko egoeraren alde eginen genuke. Horren alde argudiatzeko, ezin utzizkoa da Luzaideko hizkeraren bizitasun maila neurteza. Horretarako Etxegoienek bere liburuan dakarren diagrama bihurtu nahi nuke hona (2001: 96):

(30)

Hizkuntza edo hizkera baten erabilera gorena nazioartekoa da, ingelesaren kasua esate baterako. Erabilera maila horrek, azpitik dituen mailetan erabilera ere ziurtatzen du. Diagrama honen proposamen teorikoaren arabera, ez da posible hizkuntza bat herri mailan erabili baina familia mailan ez erabiltzea, edo familiak eta nazioak erabilia, herri mailan ez erabiltzea. Errealitatek zenbateko abstrakzioa egiten duen alde batera utzita⁶, baliagarri zaigu Luzaideren egoera islatzeko. Esan dezakegu A hiztunak Luzaideko euskara herri mailaraino erabiltzen duela, baina gainontzeko belaunaldiek, gazteek batik bat, familia mailaraino jeitsi dute euskalkiaren erabilera.

Euskalkia familia esparrurako soilik gordetzen bada, gainontzeko eremuak zerk betetzen dituen jakin beharko genuke. Euskara batua edo erdarak dira gorengo lekuak betetzen dituztenak.

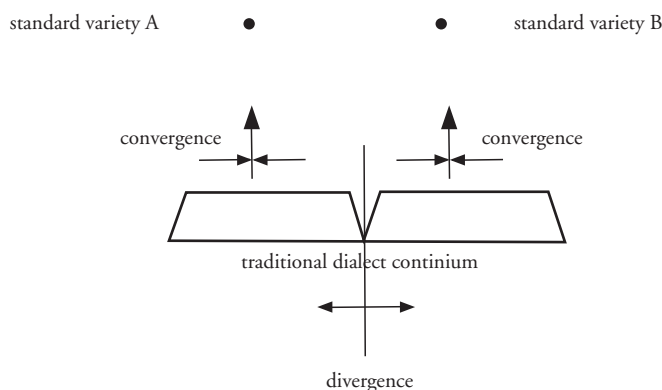
Egoera horrela izanik, itzaltzen ari den hizkera baten aurrean gaude. Horren ondorioz berrikuntzarako gaitasuna murriztua du eta horrek bi ondorio

⁶ Baserri giroko bizimodua galtzarekin batera, segur aski gero eta gehiago dira, esate baterako, *lana* eta *herria* hierarkian lekuz trukatu dituzten hiztunak: herri euskaldunetan bizi, etxean euskaraz egin, baina lanean erdaraz mintzo direnak, alegia.

ekarri dizkio: egitura eta lexikoaren pobretzea alde batetik eta euskalkiaren trinkotzea bestetik. Euskalkia euskalkidun hurbilenekin baliatzeak bariazioa gerta dadin saihesten du: dagoena gorde edo galduko da, ia berrikuntzarik sartu gabe. Horregatik uste dugu belaunaldi desberdinen datuak horren koherente eta antzeko atera zaizkigula zenbaitetan: euskalkiaren heriotzarekin batera, gazteek adinekoarekiko antzekotasun nabarmenak dituzte, euskalkiak aldatzeko indarra eta premia galdu dituen heinean.

Horrek garamatza, funtsean, Luzaide *b* taldean sartzera. Aski interesgarria da Auer & Hinskens-ek dakarten diagrama, *b*-ko egoera hori islatzeko (1996: 17):

(31)

Marra bertikalak muga politikoa adierazten du⁷. Mugaren ezkerretara Luzaide genuke eta eskuinetara nafar-lapurteraren mugaz bestaldeko hiztunak. Diagramak erakusten digu muga politikoaren existentziak eta bi estandarren sorrerak dakartena: berez continuum dialektal bat zena bitan banatzen du mugak eta continuum hori puskatuta, hizkera bereiziz doa (*divergence*). Gisa berean, hizkerak zein bere aldera batuz doaz (*convergence*) eta bi estandar desberdin sortzen dira (Hegoaldeko batua eta Iparraldekoa). Continuum bat zen euskalkia estandar desberdin horietara hurbiltzen joanen da, muga areagotuz. Adibide xume baina argigarria aipatzeagatik, gure lekuko gazteek *mobila* esaten duten bitartean, *portablea* esaten dute mugaz bestaldean diren arnegitarrek.

Aski borobila geratuko litzaiyuke diagrama hizkuntz heriotzaren faktorea erants ez bageneza: baina hor dago. Egia da euskalkiaren continuum hori ez dela hainbesterako eten Luzaiden, hizkerak berak, arestian esan bezala, berri-tzeari utzi diolako eta hiztunek erabiltzeari utzi diotelako. Erabilera murriztean, estandarretarako (hegoaldeko batua) edo erdararako jauzia egin dute hiztun luzaidarrek, mugaz haraindikokiko distantzia markatuz.

⁷ Egiazki muga linguistikoa da adierazten duena, baina Luzaideko kasua ulertzeko, politikoa dela pentsatzea hobeto dugu, finean bat baitatuz.

7.2. Euskalkiaren eta estandarren arteko banaketaz

Bellmanek honakoa dio alfabetatze eta eskolatzearen ondorioz gertatzen denaz (1998: 24):

When speakers of the ‘urbanised’ rural population use their variable linguistic competence for the purposes of the communication to-day, they prefer, depending on their social background, profession and speaker-intentions, one or two ‘language layers’ (Sprechlagen) which are embedded in a wide range of variants of the continuum. (...) Under these circumstances, the linguistic competence of a speaker no longer consist of constant but rather variable linguistics units.

Hemen bariazio soziolinguistikoaz ari da, baina baita hiztunaren baitako bariazioaz ere. Kontuan hartzekoa da hori gure kasuan. Bellmanek aipatzen duen continuum horretan, euskalkia, Iparraldeko Batua (euskalkitik hurbilago) eta Hegoaldeko Batua kokatuta, merezi du gure lekuko gazteez hitzegitea. Euskalkia familia esparrura hertsiki mugatua badute ere, Iparraldeko Batuan solasteko kapaz dira formakuntzaren zati bat Iparraldean jaso baitute. Hegoaldekoekin aldiz, Hegoaldeko batua baliatzen dute arazorik gabe, gaur egun ikasketa unibertsitarioak Hegoaldeko beste anitz euskaldunekin burutzen ari baitira. Horrek hiru sistema menperatzen dituztela erakusten du: euskalkia eta Iparraldeko zein Hegoaldeko batuak. Muga aski ongi finkatua dute eta erabilera eremuak argi, baina jakina, euren arteko interferentziak ezinbestekoak dira.

Laburtuz, Luzaideko euskalkiak trinkotasuna gordetzen du, erabilera urritasunak (esparru zein hiztun kopuruan) hala behartuta, baina Hegoaldeko estandarra eta erdara hartzen ari dira euskalkiak utzitako lekua, euskalkiaren berritzeko aukera ezagatik. Gisa horretan, hiztun luzaidar baten euskara zabaldu eta aberastu egin da. Horrelako fenomenoak gero eta ugariagoak diren heinean, dialektologiari komeni zaio Auerren errana kontuan hartzea (1998: 8): “...[dialect] group boundaries are no longer defined along geographical borders but have to be drawn in a dynamic social space”.

8. ONDORIO OROKORRAK

Esan dezagun labur-labur, zer ekarri dugun lan honetara:

1. Sexuaren araberako bariazioan (§3) sintaxiaren atalean izan ditugu diferentziarik altuenak (%20) eta bataz besteko orokorra %16,23-koa izan da. Hala ere, datuetan koherentzia garbirik aurkitzeko ezintasunak, emakumeen arteko koherentzia falta ikusteak eta bariazioa sexu bakoitzaren ezaugarri soziokulturalekin lotzeko ezintasunak sexuaren araberako bariazioak Luzaideko hizkeran garrantzirik ez duela pentsatzera eraman gaitu, eta dauden aldagetak bestelako faktoreei egozteko beharra ikusi dugu.
2. Izen morfologian kausitu dugu ondare zaharrarekiko dibergentziarik altuena (§4), baina ez dira beti, espero genukeenaren kontra, gazteak izan desberdintasun handiena erakutsi dutenak, izen eta aditz morfologietan helduek ekarri baitute diferentziarik handiena. Bataz beste

- %16,9-ko bariazioa atera zaigu ondare zaharrarekiko (heldu eta gazteak osorik hartuta).
3. Hitzunen artean dagoen bariazioa lantzeko (§5), metodo desberdina erabili dugu. Sistema bitarraren bitartez, jasotako erantzun guztiak hartu ditugu kontuan eta bakoitzaren onespén eta erabilera maila neurtu nahi izan dugu. Sintaxian aniztasun handiagoa dagoela erakutsi dugu, hau da, galdera bakoitzeko erantzun gehien bildu dituen atala izan da. Atal guztiak kontuan hartuta %48,55-eko kopurua jaso dugu. Bistan dena, galdera nahikok izan du erantzun bat baino gehiago, baina jasotako erantzunen onarpen maila oso altua da, hau da, jaso ditugun erantzun guztien gehiengoa lekuko guztiek edo gehienek onartu dute. Hizkuntzaren trinkotasuna eta hitzunen arteko batasun altua adierazi nahi izan dugu atal horretan.
 4. Berriz ere sistema bitarra baliatuz, hots, erantzun guztiak kontuan hartuz (§5-en bezala), heldu eta gazteak erkatu ditugu, A lekukoa kanpo utziz (§6). Datuak gehiegi aldatzen ez direla ikusi dugu. Bildutako erantzun guztien onarpen maila antzekoa da heldu eta gazteen artean (%74 baino apur bat gehiago) eta asko dira lekuko guztiek onartutako erantzunak (%53,51).
 5. Euskalkiaren (eta euskararen) galerak belaunaldien arteko bariazioa saihesten du: hiztun gazteak adinekoen ereduari loturik ageri dira, esparru horretan baizik ez dutelako euskalkia baliatzen. Berritzeko gaitasuna gero eta murriztagoa da.
 6. Continuum bat zen Luzaideko eta Garaziko euskalkia gero eta bereziago ageri da: gainerako puntuan esan bezala, euskalkiaren egoerak berrikuntzarako aukera murriztuta, estandarera jo dute luzaidar gazteek. Muga politikoaren alde banatan estandar diferenteak sendotzen ari direla defendatu dugun neurrian, Luzaide eta Garazi elkarrengandik gero eta urrutiago daude linguistikoki.
 7. Hala ere, euskara erabiltzen duten luzaidar gazteek hizkuntza aberastu dute eta hiztun gisa duten konpetentzia linguistikoa handitu, erabilera eremu garbiak bereiziz: euskalkia etxean, Iparraldeko estandarra Iparraldean eta Hegoaldeko estandarra Hegoaldean. Erabilera eremu horien arteko interferentziak ez dira oso ugariak, baina badira.

Ez bitez ondorio hauek era absolutuan har. Gure helburua hainbat ikerlerro zabaltzea da eta abiapuntu zenbait eman ditugu, gure ustez ikerketa sakon eta espezifikagoak merezi lituzketen gaiak agertzeko.

9. FONOLOGIARI BURUZKO ERANSKINA

Ez da ikerketa honen asmoa fonologiari buruzko ondorio sistematikoak ateratzea: dagoeneko irakurleak ikusiko zuenez, banatu ditugun lau multzotarik (lexikoa, izen morfologia, aditz morfologia eta sintaxia) bakar bat ere ez da fonologia. Hori horrela izanik ere eta eranskin modura bakarrik, datu estatistikoak izan ez arren, bilketak egiterakoan ebakera eta ahoskerari dago-kion bariazioaren adibide batzuk bildu ahal izan ditugu, ikergai interesgarri direlakoan. Hona dakartzagu hiru, bai gure ustean Luzaideko euskararen bi-

lakaeran garrantzi nabarmena dutelako, bai ez direlako oro har hizkera honi buruzko bibliografian aipatuak izan.

9.1. Hasperenaren egoeraz

Luzaiden hasperena badela autore askok aipatu dute baina Salaberrik posible den testuinguru guztietan ez duela kausitzen esaten digu (2000: 234-235). Guk horri ikuspegi soziolinguistikotik helduko diogu labur.

Esan bezala, ez dugu kontu hori sistematikoki aztertu baina lexikoaren atalari erreparatuta, bereizketa oso garbia da: Adinekoen belaunaldian hasperen zenbait topatzen ditugu galdetegiko erantzunen artean baina ez sistematikoki; helduen kasuan gutxiago eta kategorikoki baieztatu dezakegu gazteek ez dutela bakar bat ere ahoskatu.

A-k *hiru*, *heñewn*, *ihítza*, *béha*, *béhi*, *háwts*, *behárr*, *hik* edo *súhi* bezalakoak eman dizkigu, hau da, hitz hasieran zein bokalardean hasperenak badi-tuela erakutsi digu, nahiz eta ez beti, *íru*, *emezórtzi*, *náj* eta *úra* bezalako adibideak ere baititugu. Helduen artean, oso bakanak dira adibideak (*hiru*, *hénewn*, *béha*) eta usuenik ez da jadanik hasperenik ageri edo tarteka ageri da: *béa egón*, *áwts*, *beárr* etab. Gazteen artean, esan bezala, ez dugu adibide bakar bat ere jaso. Guk ere, Salaberriekin bat, ez dugu ez ozen ondoko adibiderik ez herskari hasperendunik bat ere bildu inongo belaunalditan, nahiz eta azken horien adibideak badauden XIX. mende hondarrean, Kamino & Salaberrik argitaratutako gutunek erakutsi bezala (2006).

Hala izanik ere, hirtune hasperenaren erabileraz galdeginik, denek dute hura erabiltzearen kontzientzia, baita gazteek ere, hau da, denek esaten dute herrian erabiltzen dela eta beraiek ere erabiltzen dutela, baina gazteen ahotan guk ez dugu sekula entzun. Hizkuntza zainduan eta ohartuki, baliteke gazteek ere ahoskatzea, baina dudarik gabe, galbidean dago helduen artean eta galdua gazteen artean, testuinguru fonologiko ohikoenetan ere. Herskari hasperendunen galeraren erakusgarri zuzenik ez badugu ere, hitz hasiera eta bokal artekoaren galera oraino bizirik diren hiru belaunalditan lekukotu dezakegu gaur egun.

9.2. Xukako formen monoptongazioa

Fenomeno horren gertaera soila lekukotu nahi dugu. GH-ri batez ere, horrelako formak bildu dizkiogu: *díxe*, *bájxe*, *níxe*, *zíxen* etab. Gainontzeko lekukoek diptongodun formak eman dizkigute, ordea: *díxje*, *zíxjen*, etab.

Aldakortasun hori erregistroarekin egon daiteke lotua eta segur aski azentuaren urruntasunak ahalbidetzen du monoptongazio hori; ez du faktore soziolinguistikoak eraginik. Edonola ere, ez da fenomeno berria, Lizarraga Elkanokoak ere baititu horrelakoak, forma bat edo beste testuinguru berean erabiliz: *itenduzenetan betiro eguinzaze* idazten du eta aldi berean *itenduzienetan betiro eguinzacie* ematen du beste testu batean (Santazilia 2006: 12).

9.3. Bokal irekiera xukako paradigman

Berriz ere, GH-k eman digu fenomeno horren berri. Aditz laguntzaileko *-xu(-)* morfema bokal irekiera baten ondorioz *-xo(-)* bilakatzen da: *djakoxóte*, *djakótxo*, *djakóxo* etab. Hirtun berak badu *nindjájun*, *zúxun*, *dúxu*, *zájxu*, *txú* etab., beraz, zuzenean aztertu ez badugu ere, baliteke *o*-k eragindako

asimilazio bat izatea. Dena den, hala balitz ere, GH-k berak eman digu kontradibidea, *zjakóxun* ere entzun baitiogu.

Gisa horretan, motibazio fonetikoko bilakabidea litzateke eta txandaketa hitzunaren beraren baitan kausitzen dugu. Edozein gisaz, forma horiek hitzun bakar bati jaso arren, ematen du aurkitzen zailago diratekeela gazteen artean, zeintzuei alfabetatzeak *-xu(-)* morfema finkatzen lagundu dien.

Ez dugu Luzaiden fenomeno hori gertatzen delako erreferentziarik inon kausitu, eta horretara gatoz. Salaberri & Kamino (2001) lanean, aditz trin-koen orainaldiaz mintzo, gertatzen diren bilakabideak azaltzen zaizkigu baina ez da hori inon aipatzen, nahiz eta adibide pare bat badakartzaten: *badjóxo* <'badiagoxu' eta *banjóxo* <'baniagoxu' (*ibid.*: 199), berriz ere, *o*-k asimilaturik hain segur. Satrustegi (1981) lanean argitaratutako XX. mende erdialdeko gutunetan ez dago adibide bakar bat ere, denak dira *u*-dunak, testuok ahozko mintzairari arras atxikiak egonik ere.

10. BIBLIOGRAFIA

- AUER, P., 1998, "Dialect Levelling and the Standard Varieties in Europe", *Folia Linguistica*, XXXII, 1-2. 1-9. orr.
- AUER, P. & F. HINSKENS, 1996, "The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area", in U. AMMON, K., J. MATTHEIER & P. H. NELDE (arg.), *Sociolinguistica, International Yearbook of European Sociolinguistics*, 10, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1-30. orr.
- AURREKOETXEA, G., 2003, "Euskalkiak estandarren uholdepean (Arratiako kasua)", in Egile anitz, *Ahozkotasuna aztergai*, Mendebalde Kultura Alkartea, 167-177. orr.
- , 2004, "Estandar eta dialektoen arteko bateratze-joerak (ikuspuntu teorikotik begirada bat)", *Uztaro*, 50, 45-57. orr.
- , 2006, "Hizkuntza estandarren eta dialektoen bateratze joerak", in LAKARRA, J. & J. I. HUALDE (arg.), 2006, *Studies in Basque and Historical Linguistics in Memory of R. L. Trask. R. L. Trasken oroitzapenetan ikerketak euskalaritzaz eta hizkuntzalaritza historikoaz*, *ASJU*, XL, 1-2, 133-160. orr.
- , 2008, "Bariazio soziolinguistikoa Dimako euskaran", *Euskalingua*, 12. on-line: <http://www.mendebalde.com> [kontsulta: 2009-03-04]. 17-26. orr.
- AURREKOETXEA, G. & J. L. ORMAETXEA, 2006, "Euskararen Atlas Sozio-Geolinguistikoa ikerketa proiektua", *Euskalingua*, 9. on line: <http://www.mendebalde.com> [kontsulta: 2009-03-04] 157-163. orr.
- BELLMANN, G., 1998, "Between Base Dialect and Standard Language", *Folia Linguistica*, XXII, 1-2, Berlin, Mouton de Gruyter, 23-34. orr.
- CAMPBELL, L., 2004² [1998], *Historical linguistics. An Introduction*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- COATES, J., 2004³ [1986], *Women, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*, Harlow, Pearson Education.
- ETXEGOIEN, J. C. "Xamar", 2001, *Orekan. Herri eta hizkuntzen ekologiak*, Iruña, Pamiela.
- KAMINO, P. & P. SALABERRI, 2006, "Luzaideko eta Ondarrolako hiru gutun", *FLV*, 101, 95-108. orr.
- , 2007, *Luzaideko Euskararen Hiztegia*, Mendaur bilduma III, Iruña, Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia.
- LAKARRA, J., 1997, "Euskararen historia eta filologia: arazo zahar, bide berri", *ASJU*, XXXI: 2, Donostia.
- OIHARTZABAL, B., 1993, "Euskara batuari Iparraldetik behatuz", *Jakin*, 76, 79-89. orr.
- ORMAETXEA, J. L., 2008, "Otxandioko hizkera: adinaren araberako bariazioa", *FLV*, XL:108, Iruña, Nafarroako Gobernua, 249-262. orr.
- ROMAINE, S., 2004, "Variation in Language and Gender", in HOLMES J. & M. MEYERHOFF, *The Handbook of Language and Gender*, Oxford, Blackwell publishing.

- SALABERRI, P., 2000, "Luzaideko euskara, Mezkirizkoaren eta Aezkoakoaren argitan", in K. ZUAZO (arg.), *Dialektologia gaiak*, Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 223-259. orr.
- SALABERRI, P. & P. KAMINO, 2001, "Aditz trinkoen orainaldiko formak Luzaideko euskaran", *FLV*, XXXVIII: 101, Iruña, Nafarroako Gobernua, 193-202. orr.
- SANTAZILIA, E., 2006, "Nor-Nori, Nor-Nork eta Nor-Nori-Nork sailtako hirugarren pertsona pluralaren morfemaren aldaerak Joaquín Lizarraga Elkanokoaren aditzean". Es-kuizkribu argitaragabea. On line: <http://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00101704/eu/>
- SATRUSTEGI, J. M., 1981, "Xukako aditz joskera Luzaideko mintzairan", in EUSKALZAINDIA (arg.), *Euskalarien nazioarteko jardunaldiak*, Iker-1, Bilbo, Euskaltzaindia, 343-354. orr.
- TRASK, R. L., 1996, *Historical linguistics*, New York, Arnold.
- VIDEGAIN, X., 1995, "Euskalkiak eta batua erakaskuntzan Iparraldean behin betiko testua", in R. LÓPEZ et al., *Eusko Ikaskuntzaren XII. Kongresua: Vitoria-Gasteiz 1993. Euskal Ikaskuntzak bezkuntza sarean*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 318-319. orr.
- ZUAZO, K., 2003, *Euskalkiak Herriaren lekukoak*, Eztabaida bilduma 005, Donostia, Elkar.

LABURPENA

Luzaideko hizkuntz bariazioa

Egoera soziolinguistiko desberdina bizi izan duten hiru belaunaldi elkarbizi dira Luzaiden. Hiru belaunaldietako hiztunei galdeketa zehatz berbera egin diegu (lexikoa, izen morfologia, aditz morfologia eta sintaxiari so) sexu eta -batez ere- adin parametroaren arabeko bariazioa neurtu asmoz. Dialektologia soziolinguistikoaren ikuspuntutik egindako lan honetan, muga politikoak, euskalkiaren galerak eta hiztunen bizimoduak hizkuntzaren forman duen eraginaren berri eman dugu, testuinguru soziokulturalak hizkuntza sistema diferenteak hautatzeko orduan duen eragina erakutsi asmoz. Hiztun batetik bestera sistemak dituzten desberdintasunak gogoan, hizkuntz ezaugarriak aztertzeke soziolinguistikaren erabiltzen diren parametroak izan dira kontuan, dialektologia tradizionalen euskalki mugak finkatzeko balia izan den geografia kartesiarraz gainera, hizkuntza bariazioan eragina duten faktore sozialen bila. Eranskin moduan, azterketa sistematikoan alde batera utzi ditugun ezaugarri fonologiko batzuk ere aipatu ditugu dokumentatuak gera daitezkeen, ikergai interesgarri direlakoan.

Gako hitzak: Hizkuntz bariazioa, soziolinguistika, corpus linguistikoa, baxenafarrera.

RESUMEN

La variación lingüística en Luzaide/Valcarlos

En Luzaide/Valcarlos conviven tres generaciones que han conocido situaciones sociolingüísticas diversas. Les hemos realizado el mismo cuestionario preciso a hablantes de las tres generaciones (reparando en el léxico, la morfología nominal, la morfología verbal y la sintaxis), para medir la variación con respecto a los parámetros de sexo y -sobre todo- edad. En este trabajo realizado desde el punto de vista de la dialectología sociolingüística, hemos querido dar cuenta de la repercusión que la frontera política, la pérdida del idioma y el modo de vida de los hablantes tiene en la forma de la lengua. Teniendo en mente las divergencias de hablante a hablante en el sistema, hemos tomado en consideración parámetros empleados en sociolingüística, además de la geografía cartesiana empleada en la dialectología tradicional para marcar la división dialectal, en busca de otros factores sociales. A modo de apéndice, hemos incluido una serie de rasgos fonológicos con el fin de que queden documentados, en tanto que son interesantes sujetos de futuros estudios.

Palabras clave: Variación lingüística, sociolingüística, corpus lingüístico, bajo-navarro.

RÉSUMÉ

Variation linguistique à Luzaide (Valcarlos)

À Luzaide/Valcarlos, trois générations qui ont connu des situations socio-linguistiques différentes cohabitent. Nous avons proposé le même questionnaire aux parlants des trois générations (sur le lexique, la morphologie nominale, la morphologie verbale et la syntaxe) pour évaluer la variation par rapport aux paramètres de sexe, mais surtout de l'âge. Cette étude, réalisée du point de vue de la dialectologie sociolinguistique, a pour but de montrer la répercussion que la frontière politique, la perte de la langue et le mode de vie des parlants, a sur la forme du langage. Étant donné les différences qu'il y a d'un parlant à un autre dans le système, nous avons tenu compte des paramètres employés en sociolinguistique, en plus de la géographie cartésienne utilisée dans la dialectologie traditionnelle, pour marquer la division dialectale, à la recherche d'autres facteurs sociaux. Comme appendice, nous avons recueilli une série de traits phonologiques afin qu'ils soient documentés, étant donné que ce sont des sujets intéressants pour de futures études.

Mots clé: variation linguistique, sociolinguistique, corpus linguistique, bas-navarrais.

ABSTRACT

Linguistic variation in Luzaide (Valcarlos)

Three generations which have known different sociolinguistic situations live side by side in Luzaide/Valcarlos. We gave exactly the same questionnaire to speakers from the three generations (dealing with lexicon, nominal morphology, verbal morphology and syntax) to measure variation relative to parameters of gender and, above all, age. This study, performed from the perspective of sociolinguistic dialectology, aimed to report on the repercussions of the political border, the loss of the language and the lifestyles of the speakers on language form. Bearing in mind the differences between speakers in the system, we considered parameters used in sociolinguistics, as well as the Cartesian geography used in traditional dialectology to mark the dialectal division, in search of other social factors. By way of an appendix, we have included a set of phonological features in order that they be documented, their being interesting subjects for future studies.

Key words: Linguistic variation, sociolinguistics, linguistic corpus, Lower Navarre.